

Т. Климчук,
вихователь, спеціаліст вищої категорії,
Бердичівська спеціальна школа
Житомирської обласної ради
<https://orcid.org/0000-0002-6752-8964>

Розвиток пізнавальної активності учнів з інтелектуальними порушеннями через пошуково-дослідницьку діяльність

Анотація. У статті обґрунтовано важливість та методичні рекомендації щодо організації пошуково-дослідницької діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями в позаурочний час. Автор досліджує проблеми використання пошуково-дослідницької роботи учнів з інтелектуальними порушеннями в позаурочний час, звертає увагу на індивідуальний та диференційований підхід в організації такої роботи в умовах спеціального закладу освіти.

Ключові слова: учні з інтелектуальними порушеннями, спеціальний заклад освіти, пошуково-дослідницька діяльність, індивідуальний та диференційований підхід, дослід, пізнавальна діяльність, корекційна робота, самостійна робота.

T. Klymchuk,
Educator, Specialist of the Highest Category,
Berdychiv Special School of Zhytomyr Regional Council
<https://orcid.org/0000-0002-6752-8964>

Development of cognitive activity of students with intellectual disabilities through search and research activities

Abstract. The article justifies the importance and methodological recommendations for organizing the search and research activities for students with intellectual disabilities during extracurricular time. The author explores the problems of using search and research activities for students with intellectual disabilities in extracurricular time, draws attention to the individual and differentiated approach to organizing such activities in a special educational institution.

Keywords: students with intellectual disabilities, special educational institution, research and development activities, individual and differentiated approach, experiment, cognitive performance, corrective work, independent work.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У педагогіці виділено безліч різноманітних методів та засобів, що сприяють активації пізнавальної діяльності. Одним із таких засобів є пошуково-дослідницька діяльність. Реалізація пошуково-дослідницької діяльності в позаурочний час в спеціальній школі має свої особливості, тому що перед школою стоїть завдання – корекція недоліків мовленнєвого та затримки ставлення особистісного розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями. Це здійснюється за допомогою різноманітних способів, методів включення дітей у різні види діяльності під час вивчення загальноосвітніх предметів та засобів виховного впливу, за допомогою навчання та виховання. Цим і обумовлена актуальність теми «Розвиток пізнавальної активності учнів з інтелектуальними порушеннями через пошуково-дослідницьку діяльність».

Відносно цієї теми є багато публікацій, але вони не вичерпують багатогранності проблеми організації пошуково-дослідницької діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями в урочний та в позаурочний час. В учнів з інтелектуальними порушеннями низький рівень сформованості такої пізнавальної діяльності. Тому є актуальним вивчення цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки зріс інтерес в освітньому процесі до цього виду діяльності. Пошуково-дослідницька діяльність в наш час є актуальною, тому вона стала важливою. Саме цей вид діяльності надає змогу інтегрувати знання з різних дисциплін та сформувати у дітей реальні уявлення про різноманітні сторони навколишнього світу. Пошуково-дослідницька діяльність вивчається багатьма педагогами та психологами як в історично-педагогічній спадщині, так і в сучасних дослідженнях. Дослідження західноєвропейських педагогів (Я. А. Коменський, Й. Г. Песталоцці, Р. Оуен, Ф. Фребель, М. Монтесорі) мали велике значення в пошуково-дослідницькій діяльності у вихованні та навчанні дітей. Вітчизняний педагог К. Д. Ушинський розробив методичні рекомендації щодо організації цієї діяльності, які повинні відповідати віковим особливостям дитини, мають бути урізноманітнені та сприяти активації мислення дитини. За останні роки у своїх дослідженнях (В. О. Павленчик, Г. В. Беленька, М. А. Машовець, Н. М. Кот, Н. Б. Кривошея) вказують на те, що під час трудової діяльності та експериментування формуються позитивні взаємовідносини дітей.

Мета статті: описати особливості організації пошуково-дослідницької діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями в позаурочний час.

Виклад основного матеріалу. Як швидко змінює час природу, людей, світ. Все, що колись для дитини було цікавим, стає байдужим. А як хочеться створити світ для дитини цікавим, а особливо для дитини з інтелектуальними порушеннями. Цікавим світ був, є і буде там, де досліджують та експериментують. Саме цей вид діяльності поєднує чутливість і діяльність, які є основою розумового розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями. Сформувати відповідно навички у дітей з інтелектуальними порушеннями можливо через використання різноманітних навчальних та виховних прийомів, серед яких і є пошуково-дослідницька діяльність за наскрізними лініями.

Наскрізнi лiнii – це соцiально важливи надпредметнi теми, що сприяють формуванню в учнiв уявлення про суспiльство загалом та розвивають здатнiсть застосовувати отриманi знання у рiзних ситуацiях; засiб iнтеграцiї компетентностей i навчальних предметiв.

Реалiзацiя наскрiзних лiнii в урочний та в позаурочний час в спецiальнiй школi має свої особливостi, тому що перед школою стоiть завдання – корекцiя недолiкiв мовленнєвого та затримки ставлення особистiсного розвитку учнiв з iнтелектуальними порушеннями. Це здiйснюється за допомогою рiзноманiтних прийомiв, методiв включення дiтей у рiзнi види дiяльностi пiд час вивчення загальноосвiтнiх предметiв та засобiв виховного впливу, за допомогою навчання та виховання.

Спостереження за демонстрацiєю дослiдiв i практична участь в iх вiдтвореннi дозволяє дiтям з iнтелектуальними порушеннями стати дослiдниками того свiту, який iх оточує. Знайомлячись з навколишнiм свiтом, дiти прагнуть не тiльки розглянути предмет, але й помацати його руками, язиком, понюхати, налити, перелити, постукати ним. У молодшому шкiльному вiцi дiти вже починають замислюватися: чому замерзає вода, чому деякi речовини розчиняються у водi, а iншi – нi.

Всi дiти є невидокремленою частиною нашого суспiльства, вносять свiй посильний вклад в навколишню дiйснiсть, а ставши дорослими, здатнi впливати на неї. Отже, дiти з iнтелектуальними порушеннями повиннi бути навченi та вихованi так, щоб iхня самостiйна поведiнка в рiзноманiтних життєвих ситуацiях вiдповiдала наявним в суспiльствi соцiальним нормам.

Формування екологiчної свiдомостi у школярiв з iнтелектуальними порушеннями розглядається як складна, iнтегрована освiта, що реалiзується у процесi екологiчного навчання та виховання, i в тому числi формування системи елементарних екологiчних уявлень. Учням з iнтелектуальними порушеннями недоступнi такi вищi психiчнi функцiї, як розумiння законiв природи, що визначають життя людини, дотримання моральних i правових принципiв природокористування, активна творча дiяльнiсть з вивчення та охорони середовища. Проте у вищеназванiй категорiї учнiв можливо сформувати природовiдповiднi норми поведiнки через багаторазовi повторення та практичнi форми навчальної дiяльностi.

Плануючи дослiдну роботу учнiв, спираємося на рекомендацiї Т. Байбара. Дослiдження – це метод пiзнання, тобто вид пiзнавальної дiяльностi суб'єкта, що охоплює такi структурнi компоненти, як:

1. Актуалiзацiя знань про об'єкт, з яким проводиться дослiдження.
2. Планування дослiдження:
 - а) визначення практичних дiй та iхня послiдовнiсть;
 - б) вибiр технiчного обладнання.
3. Виконання дослiдження:
 - а) правильна послiдовнiсть у виконаннi практичних дiй;
 - б) спостереження за змiнами та iх результатами, що відбуваються з об'єктом пiд час дослiдження.
4. Детальний розбiр результатiв дослiду:

а) узагальнення фактів;
б) встановлення взаємозв'язків;
в) фіксація наслідків досліду в усній формі
(https://studopedia.su/16_166465_doslid-ta-yogo-vidi.html).

Учень з інтелектуальними порушеннями здебільшого пізнає навколишній світ у практичній діяльності, через експериментування. З дитинства діти намагаються дізнатися про щось нове. Тому в позаурочний час я намагаюся більше експериментувати з дітьми. Спочатку вони роздивляються предмет, мацають руками, нюхають, пробують на смак, малюють. Чим дорослішою стає дитина, тим більше вона зацікавлюється пошуково-дослідницькою діяльністю. Потрібно впроваджувати організоване та контрольоване експериментування, щоб стимулювати допитливість учнів з інтелектуальними порушеннями.

Основне застосування методу експериментування полягає в тому, що у процесі експерименту:

- діти з інтелектуальними порушеннями мають змогу отримати реальні уявлення про різнобічні сторони об'єкта, про його взаємовідношення з іншими об'єктами та середовищем існування;
- відбувається збагачення пам'яті дитини з інтелектуальними порушеннями тому, що дитині необхідно описати побачене, сформулювати виявлені в процесі досліду закономірності та висновки;
- відбувається формування самостійності, що призводить до розвитку здатності перетворювати будь-які предмети і явища для досягнення певного результату;
- експериментальна діяльність веде до розвитку емоційної сфери дитини з інтелектуальними порушеннями, творчих здібностей, призводить до формування трудових навичок, зміцнює здоров'я внаслідок підвищення загального рівня рухової активності.

Учні з інтелектуальними порушеннями дуже люблять експериментувати. Це пов'язано з тим, що їм притаманне наочно-образне та дійове мислення. Саме через це експериментування, як ніякий інший метод, відповідає освітнім потребам дітей.

Експерименти можна класифікувати за такими принципами:

- за характером об'єктів, що використовуються в дослідах: досліди з рослинами; з тваринами; з об'єктами неживої природи; об'єктом яких виступає людина;
- за місцем проведення дослідів: в класі, на вулиці, в лісі;
- за кількістю учасників: індивідуальні, групові, колективні;
- за причиною їх проведення: випадкові, заплановані або ті, що проводяться у відповідь на запитання дитини;
- за тривалістю дослідів: короточасні (тривають від 5 до 15 хвилин) або тривалі (тривають понад 15 хвилин);
- а кількістю спостережень за одним і тим самим об'єктом дослідів: одноразові, багаторазові, циклічні;
- за місцем у циклі: повторні, заключні, підсумкові;

– за характером розумових операцій: констатуючі (тобто ті, що дозволяють побачити якийсь один стан об'єкта чи явища поза його зв'язком з іншими такими об'єктами чи явищами), порівняльні (тобто ті, що дозволяють побачити певну динаміку процесу або визначити зміни у стані об'єкта), узагальнюючі (дослідження, що допомагають простежити загальні закономірності процесу по окремих етапах);

– за характером пізнавальної діяльності: ілюстративні (для підтвердження вже відомих дітям фактів), пошукові (коли діти ще не знають результату дослідження) та для рішення експериментальних завдань;

– за способом застосування в аудиторії: демонстраційні або фронтальні.

Під час роботи заохочую учнів, особливу увагу надаю учням, які працюють повільно чи втрачають ідею експериментування. Об'єктами експериментування учнів початкових класів є як об'єкти неживої природи, так і живої.

Перевага експерименту полягає в тому, що для дитини створюються умови для активізації пізнавальної діяльності, краще засвоюється матеріал, розвиває мовлення учнів, корегує розумову діяльність, сприяє корекції дрібної моторики та допомагає учням працювати самостійно.

Експериментування допомагає учням засвоїти нову інформацію, яку вони вивчають на уроці, знайти підхід до дітей з різним рівнем пізнавальних можливостей. Кожна дитина має можливість прийняти участь в експериментуванні та виконувати посильні дії.

Структура досліду має багато спільного зі спостереженнями. Дослід проходить в чотири етапи.

На першому етапі підготовлюю та зацікавлюю дітей з інтелектуальними порушеннями дослідом: провожу бесіду, цікаву розповідь, ставлю запитання. При цьому виявляю знання дітей.

Другий етап це вже є початок досліду. На цьому етапі діти з інтелектуальними порушеннями вже отримали необхідні знання та самі можуть висловлювати свою думку (вода прозора; літає кулька та, яка наповнена повітрям). Якщо відповіді дітей правильні, я підтверджую це дослідом. Але враховую те, що діти можуть висловити неправильні припущення, при цьому я спростовую або ж доповнюю думку дитини. Після проведеного досліду обов'язково провожу обговорення умов.

Хід самого досліду проходить на третьому етапі. Відбувається спостереження дітей за самим ходом досліду, порівняння та обмін думками.

Четвертий етап він являється кінцевим. На цьому етапі відбувається обговорення результатів досліду, робляться висновки. Отже, дослід інколи буває цілим заняттям або його компонентом.

Коли діти граються – їм цікаво, вони із задоволенням вчаться, залюбки розглядають різні життєві ситуації, майже обирають правильну відповідь з тих можливих варіантів, які я їм пропоную.

Зазвичай нескладні досліди провожу під час занять, екскурсій у природу, прогулянок, цільових прогулянок та праці в природі з метою закріплення, узагальнення та систематизації знань дітей з особливими освітніми потребами.

Для дітей з інтелектуальними порушеннями пошуково-дослідницька діяльність є важливим фактором розрядки й вираження емоцій. На заняттях з такими дітьми використовують безпечні та цікаві матеріали та обладнання. Педагог для дітей є авторитетом, бо інакше діти не слухатимуть ніяких вказівок та пояснень.

Виділяю основні рекомендації щодо реалізації наскрізної лінії «Екологічна безпека і сталий розвиток» під час проведення пошуково-дослідницької діяльності з молодшими школярами спеціального освітнього закладу:

- створювати позитивну та радісну атмосферу під час проведення дослідів, експериментів; не використовувати довгих пояснень; краще показати – це на багато швидше та зрозуміліше;

- не дозволяти без дозволу брати матеріали та обладнання; слід пильнувати за порядком, щоб діти прибирали та правильно складали обладнання; це привчає їх до організованості та дисципліни;

- формувати розуміння, що людина являється частиною живої природи, її існування залежить від природних умов середовища, яке потрібно оберігати;

- сприяти набуттю нових трудових дій, розвитку мовлення, спостереження, задоволення потреби контакту з іншою особою, з однолітками у групі, класі, відчуття себе в ролі виконавця, радість, задоволення;

- керуватися морально-етичними критеріями та почуттям громадянської та екологічної відповідальності у власній поведінці;

- виховувати учня як духовно, емоційно, соціально та фізично повноцінного члена суспільства, який здатний дотримуватися правил екологічно безпечної поведінки.

Для реалізації пошуково-дослідницької роботи створено шкільний «Експериментаріум», який є невід'ємною складовою у проведеннях дослідів та має природний характер.

Розроблений мною практичний посібник «Досліджуємо разом» (конспекти занять для організації пошуково-дослідницької діяльності в позаурочний час з учнями 3 класу спеціальної школи для дітей з інтелектуальними порушеннями був схвалений рішенням педагогічної ради Бердичівської спеціальної школи (протокол № 3 від 08.01.2021 року) і представлений для участі в обласній постійно діючій виставці «Сучасна освіта Житомирщини – 2021».

Посібник містить авторські конспекти занять та додатки, розроблені відповідно до тем інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для учнів 3 класу спеціальної школи для дітей з інтелектуальними порушеннями.

Посібник рекомендований для використання педагогами спеціальних шкіл та інклюзивної освіти, батьками.

Кожне заняття містить диференційовані за ступенем складності завдання, що дозволяє формувати навички самостійної навчальної діяльності в учнів з різним рівнем пізнавальних можливостей, спонукати до навчання дітей з низькою мотивацією. При укладанні посібника враховано особливості

психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Заняття розроблені так, щоб дитина з особливими потребами не тільки пізнавала щось нове, а й змогла побувати у світі казки, погратися та відпочити. Граючись, дитина знайомиться з навколишнім світом. І найголовніше – граючись, вони вчаться вчитися.

Протягом року діти працювали над проєктом «Виростимо фіалку разом». Метою проєкту було створення умов для розвитку інтелектуальних та творчих здібностей. Спонування дітей до розвитку умінь вдивлятися і милуватися змінами в живій природі, цвітінням квітів, проявляти спостережливість і дбайливе ставлення до них. Підтримувати цікавість і допитливість, активність і самостійність дітей, дослідити спосіб розмноження фіалки. Сприяти формуванню у дітей елементарних форм наочно-дієвого і наочно-образного мислення. Розвивати мову дітей та виховувати любов до природи.

Проблема проєкту полягала в тому, щоб навчити дітей виростити фіалку в кімнатних умовах та правильно підібрати спосіб розмноження.

Під час проєкту було організовано та проведено: екскурсію до шкільної теплиці для ознайомлення дітей з професією квітникаря, особливостями його діяльності та знаряддями праці; розучування віршів; відгадування загадок; малювання фіалок; мовленнєво-рухлива гра «Назви квіточку»; практичне заняття на тему «Зовнішня будова фіалки та способи розмноження»; ряд дослідів: «Як виростити фіалку» (результати фенологічного спостереження були записані в таблиці даних розмноження фіалки); відеоперегляд про шкідників фіалок.

Для мене, як вихователя молодших класів, завжди постає питання, які саме освітні засоби будуть найбільш ефективними для дитини з вадами інтелекту при формуванні життєвих компетентностей? Які із сучасних освітніх засобів будуть найкращими для сприйняття кращого запам'ятовування інформації та її використання? (під час розповіді, під час прогулянки, під час бесіди, під час закріплення нового матеріалу...тощо) Я зробила для себе висновок, що саме молодший шкільний вік сприятливий для використання освітньої технології «лепбуку». Мною розроблений лепбук «Дослідницька діяльність», який містить шість тем: дослід з повітрям, з водою та піском, дидактична гра «Живе – не живе», казки про навколишнє середовище, цікаві кросворди. Кожне віконечко з відповідної темі яскраво оформлено – з малюнками, іграми, кросвордами, дослідями, що зацікавить дітей. Під час використання лепбуку діти з вадами інтелекту спілкуються, навчаються, в них розвивається фізична активність, пізнавальна, мовленнєва, художньо-естетична активність. Щодо базових якостей особистості, розвивається працелюбність, спостережливість, відповідальність. Під час такої форми роботи дитина отримує певну інформацію про навколишній світ. А головним є те, що дитина з вадами інтелекту отримує цю інформацію в процесі власної активності, а не від педагога у вигляді вже готової системи. Вона опановує способи групової та індивідуальної діяльності, через які пізнає не тільки себе, а й навколишній світ, соціум.

За допомогою цієї інтерактивної добірки у дітей з вадами інтелекту розвивається увага, пам'ять, творча уява, вони мають можливість вчитися порівнювати, виділяти властивості предметів, проводити узагальнення за певною ознакою та отримувати від цього задоволення.

До списку, які саме освітні засоби будуть найбільш ефективними для дитини з вадами інтелекту при формуванні життєвих компетентностей, я хочу додати виготовлення власного театру на фартушку з казкою «Подорож краплинки». В основі театрального мистецтва лежить гра, а саме – гра в театр. Театралізована гра – це засіб емоцій, вражень, яка формує у дітей з вадами інтелекту художній та естетичний смак.

Театр на фартушку містить липучки, на яких кріпляться декорації (хатинка, качечка, квіти, сонечко, озеро, хмаринки, краплинки). Декорації можна змінювати відповідно до змісту будь-якої підготовленої вами казки.

Фартушок зручний у використанні під час прогулянок, кожна дитина залучена та має роль, що допомагає дитині краще запам'ятовувати той чи інший матеріал; вона грається, їй цікаво, дитина пізнає навколишній світ та отримує задоволення.

Висновки. Отже, пошуково-дослідницька діяльність допомагає учням з інтелектуальними вадами засвоїти нову інформацію, яку вони вивчають на уроці та закріплюють в позаурочний час, учителям – знайти підхід до дітей з різним рівнем пізнавальних можливостей. Кожна дитина може взяти участь в експериментуванні та виконувати посильні їй дії.

Така діяльність може дати бажані наслідки лише тоді, коли застосовується систематично, і коли вихователь працює в тісному контакті з учителем.

Результатом такої роботи є становлення активної життєвої позиції молодших школярів з вадами інтелекту, що виявляється в пізнавальній активності. Крім того, розвиваються пошукові, комунікативні уміння і навички. Участь у пошуково-дослідницькій діяльності підвищує у дітей впевненість і дозволяє успішніше навчатися.

Список використаних джерел і літератури

1. Заняття з використанням пошуково-дослідницької діяльності. URL: <http://files.skarbnichka-vchitelya.webnode.com.ua/200000069-31f3232f18>.
2. Консультації для вихователів «Експериментування як ефективний метод пізнання навколишнього світу» : семінар-практикум / Луцик О. А. URL: <http://ditsad.com.ua./info-d0/konsultac2796.html>.
3. Наскрізнi лiнii. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-linii>.
4. Плохій З. П. Ознайомлення з природою. Найпростіші дослід. *Палітра педагога*. 2001. № 3.
5. Семенова Н. А. Місце дослідницької діяльності молодших школярів у сучасному освітньому процесі. Томськ : Вид. ТГПУ, 2002. С. 59–62.
6. Якимів Н. А. Проектно-дослідницька діяльність молодших школярів. *Дослідницька робота школярів*. 2003. № 1. С. 48–51.
7. URL: https://studopedia.su/16_166465_doslid-ta-yogo-vidi.html

www.bestreferat.ru/referat-205590.html.

8. URL: <http://conf.zippo.net.ua/?p=175?>

9. URL: <http://naurok.com.ua/poshukovo-doslidnicka-diyalnist-molo...kolyariv-256760.html?>